

УДК 37.014.542:37.015.31:17.022.1:373.2

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-8\(48\)-2227-2240](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-8(48)-2227-2240)

Сорочинська Оксана Андріївна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методик дошкільної й інклюзивної освіти, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, тел.: (0412) 43-14-17, <https://orcid.org/0000-0003-4823-1089>

Тушинська Оксана Олександрівна асистент кафедри теорії та методик дошкільної й інклюзивної освіти, Житомирський державний університет імені Івана Франка м. Житомир, тел.: (0412) 43-14-17, <https://orcid.org/0009-0009-0232-3894>

Паламарчук Юлія Ігорівна здобувачка вищої освіти, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, тел.: (0412) 43-14-17, <https://orcid.org/0009-0007-8165-7790>

ПЛАНУВАННЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ФОРМУВАННЯ УМІНЬ ВЗАЄМОДОПОМОГИ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ СПІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: НОРМАТИВНО- ПРАВОВИЙ ТА МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У публікації висвітлено особливості організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти, спрямованого на розвиток умінь взаємодопомоги у дітей старшого дошкільного віку під час їхньої спільної діяльності.

Проведено аналіз психолого-педагогічних підходів до трактування поняття «взаємодопомога», яке розглядається як інтегрована особистісна характеристика, що поєднує когнітивний, емоційно-мотиваційний та діяльнісний компоненти.

Зазначено, що старший дошкільний вік є сензитивним періодом для формування соціально значущих якостей, зокрема вміння співпереживати, здійснювати моральний вибір, проявляти емпатію та надавати підтримку. Проаналізовано психологічні особливості дітей цієї вікової категорії, а також зміни у пізнавальній, емоційній та вольовій сферах, які створюють передумови для розвитку навичок взаємодопомоги.

Уточнено класифікацію видів взаємодопомоги, притаманних дітям старшого дошкільного віку, окреслено їх змістові характеристики, способи прояву, зв'язок із мотивами та конкретним контекстом ситуацій.

Виявлено тісну взаємозалежність між фізичною, емоційною та інформаційною формами взаємодопомоги як складовими просоціальної поведінки.

Авторки аргументовано підкреслюють важливість системного планування освітньої діяльності згідно з чинними нормативно-правовими актами (зокрема Базовим компонентом дошкільної освіти та чинними програмами), що дозволяє цілеспрямовано формувати в дітей навички ефективної взаємодії.

Зосереджено увагу на доцільності застосування інтегрованого підходу, що охоплює ігрову, трудову, самостійну діяльність і створення педагогічних ситуацій морального вибору.

Окреслено педагогічні умови, які сприяють формуванню в дошкільників умінь взаємодопомоги: забезпечення емоційно сприятливого середовища, організація умов для співпраці, підвищення професійної майстерності педагогів, активна участь родин у виховному процесі, а також стимулювання ініціативності дітей. Розглянуто ефективні форми організації діяльності – сюжетно-рольові ігри, колективні трудові доручення, інтегровані заняття, проєктна діяльність та ранкові зустрічі – як дієві засоби розвитку просоціальної взаємодії у дошкільному середовищі.

Ключові слова: планування освітньої діяльності, уміння взаємодопомоги, діти старшого дошкільного віку, спільна діяльність, принципи планування, моральні якості, заклад дошкільної освіти.

Sorochynska Oksana Andriivna Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Preschool and Inclusive Education, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, tel.: (0412) 43-14-17, <https://orcid.org/0000-0003-4823-1089>

Tushynska Oksana Oleksandrivna Assistant Professor of the Department of Theory and Methods of Preschool and Inclusive Education, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, tel.: (0412) 43-14-17, <https://orcid.org/0009-0009-0232-3894>

Palamarchuk Julia Ihorivna higher education student, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, tel.: (0412) 43-14-17, <https://orcid.org/0009-0007-8165-7790>

PLANNING OF EDUCATIONAL ACTIVITIES ON THE FORMATION OF MUTUAL ASSISTANCE SKILLS IN CHILDREN OF SENIOR PRESCHOOL AGE IN THE PROCESS OF JOINT ACTIVITIES: REGULATORY, LEGAL AND METHODOLOGICAL ASPECT

Abstract. The publication highlights the features of the organization of the educational process in preschool educational institutions aimed at developing mutual assistance skills in children of senior preschool age during their joint activities. An analysis of psychological and pedagogical approaches to the interpretation of the

concept of «mutual assistance» is carried out, which is considered as an integrated personal characteristic that combines cognitive, emotional-motivational and activity components.

It is noted that senior preschool age is a sensitive period for the formation of socially significant qualities, in particular the ability to empathize, make moral choices, show empathy and provide support. The psychological characteristics of children of this age category are analyzed, as well as changes in the cognitive, emotional and volitional spheres that create the prerequisites for the development of mutual assistance skills.

The classification of types of mutual assistance inherent in children of senior preschool age is specified, their content characteristics, methods of manifestation, connection with motives and specific context of situations are outlined. A close interdependence between physical, emotional and informational forms of mutual assistance as components of prosocial behavior is revealed.

The authors argue the importance of systematic planning of educational activities in accordance with current regulatory legal acts (in particular, the Basic Component of Preschool Education and current programs), which allows for the purposeful formation of effective interaction skills in children. Attention is focused on the feasibility of using an integrated approach that includes play, work, independent activity and the creation of pedagogical situations of moral choice.

Pedagogical conditions that contribute to the formation of mutual assistance skills in preschoolers are outlined: providing an emotionally favorable environment, organizing conditions for cooperation, improving the professional skills of teachers, active participation of families in the educational process, as well as stimulating children's initiative. Effective forms of organizing activities are considered - story-based role-playing games, collective work assignments, integrated classes, project activities, and morning meetings - as effective means of developing prosocial interaction in the preschool environment.

Keywords: planning of educational activities, mutual assistance skills, children of senior preschool age, joint activities, planning principles, moral qualities, preschool educational institution.

Постановка проблеми. Сучасні виклики у сфері суспільного розвитку, що супроводжуються високою динамікою змін, ускладненням соціальних процесів і взаємодій, вимагають оновлених підходів до виховання молодого покоління. Однією з провідних особистісних якостей, що сприяє успішній соціальній адаптації та конструктивній взаємодії в суспільстві, виступає здатність до взаємодопомоги. Формування цієї якості є надзвичайно важливим саме у дошкільному віці, оскільки в цей період закладаються базові моральні орієнтири, соціальні установки та первинні навички взаємодії. Уміння допомагати іншим, приймати допомогу, співчувати, ділитися й ефективно співпрацювати у групі формують основу для подальшої успішної соціалізації дитини, а також

створюють підґрунтя для її навчальних та професійних досягнень у майбутньому.

У світлі триваючих освітніх реформ в Україні, зокрема впровадження принципів гуманізації, дитиноцентризму та інтегрованого підходу, особливої актуальності набуває питання грамотного й послідовного планування освітньої діяльності у закладах дошкільної освіти. Такий підхід дозволяє не лише реалізовувати завдання Базового компонента дошкільної освіти та сучасних освітніх програм розвитку, але й забезпечує умови для цілісного розвитку ключових компетентностей дитини, зокрема соціально-морального спрямування. До наскрізних умінь, які мають бути сформовані у процесі дошкільної освіти, безперечно належить і вміння надавати взаємодопомогу.

Попри загальне визнання важливості цього напрямку, існує потреба у глибшому осмисленні теоретичних засад і підходів до планування освітньої діяльності, що сприятиме послідовному й системному розвитку умінь взаємодопомоги у дітей. Особливої уваги потребує вивчення специфіки організації різних видів спільної діяльності, у межах якої можуть розкриватися й розвиватися ці якості у старшому дошкільному віці.

У зв'язку з цим постає завдання теоретичного обґрунтування та створення методичних рекомендацій щодо системного планування освітньої роботи в ЗДО. Такий підхід має бути спрямований на цілеспрямоване формування в дітей умінь взаємодопомоги в процесі спільної діяльності з урахуванням положень чинного нормативно-правового забезпечення дошкільної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування соціальних навичок, зокрема вмінь взаємодопомоги в дітей дошкільного віку, упродовж останніх років набула особливої актуальності в контексті переходу до особистісно орієнтованої моделі дошкільної освіти. Наукові підходи до вивчення проблеми формування в дошкільників соціальних і моральних якостей розкрито у працях таких науковців, як: А. Богуш, Н. Гавриш, О. Кононко, Т. Піроженко, Л. Шульга, І. Карабанова, які досліджували особливості морального розвитку дошкільників, роль емоційної чутливості, дружби, взаємодії у соціалізації особистості; І. Бех, Л. Артемова, які підкреслюють важливість формування соціальних умінь у межах ігрової, навчальної та комунікативної діяльності.

Питання організації освітнього процесу у ЗДО в контексті формування соціальних умінь також розглядаються у працях Т. Піроженко та Т. Степаненко, які наголошують на доцільності інтегрованого підходу до планування освітньої діяльності. Дослідниці стверджують, що соціальна поведінка формується не лише на заняттях, а й у повсякденній взаємодії, і тому важливо цілеспрямовано планувати умови для виникнення ситуацій допомоги та підтримки серед дітей.

Серед методичних підходів до планування роботи вихователя важливо відзначити вимоги щодо інтегрованого, діяльнісного та особистісно орієнтованого планування, які знайшли відображення у працях сучасних педагогів-практиків (О. Тарасенко, С. Павлюк, Н. Савченко).

Метою статті є комплексний аналіз нормативно-правових засад та методичних підходів до планування освітньої діяльності в закладах дошкільної освіти, спрямованої на формування умінь взаємодопомоги в дітей старшого дошкільного віку в процесі спільної діяльності, а також визначення ефективних педагогічних умов, форм і засобів реалізації цього процесу з урахуванням вимог сучасної освітньої політики та вікових особливостей дітей.

Виклад основного матеріалу. Соціалізація дітей у закладі дошкільної освіти (ЗДО) – це не просто засвоєння знань і норм, а перш за все здобуття особистісного досвіду взаємодії з оточенням. У цьому процесі важливе місце належить формуванню моральних якостей, що виявляються у щоденному спілкуванні з дорослими та ровесниками. Уміння поділитися, допомогти, підтримати або поступитися – це не лише зовнішні дії, а прояв глибоких внутрішніх переконань і настанов, які поступово інтегруються в структуру особистості. Поняття «*взаємодопомога*» є ключовим у контексті соціалізації дошкільнят, адже воно поєднує етичні, емоційні та поведінкові компоненти міжособистісної взаємодії. Його сутність полягає у взаємній, усвідомленій підтримці, що має особливе значення у вихованні гуманних якостей, емпатії та відповідальності. У педагогічній і філософській думці взаємодопомога розглядається як вияв моральної зрілості, прагнення до гармонійного співжиття. У психологічному аспекті вона є ознакою соціальної компетентності дитини, яка ґрунтується на здатності до співпереживання та внутрішній мотивації допомагати іншим.

У дошкільному віці взаємодопомога набуває різних форм: емоційного відгуку, бажання поділитися, готовності підказати чи підтримати. Такі дії формуються у спільній діяльності – під час гри, виконання спільних завдань, у змодельованих педагогом ситуаціях морального вибору. В освітньому процесі взаємодопомога постає не лише як конкретна дія, але і як одна з виховних цілей, що сприяє розвитку колективізму, комунікативних умінь, відповідальності. Відповідно до ідей В. Сухомлинського та А. Макаренка, вона є важливим етапом морального становлення дитини, формує почуття причетності до спільноти, розуміння спільного результату та відповідальності за нього [1; 2; 3; 4; 5].

Водночас поняття «*взаємодопомога*» тісно пов'язане з іншими категоріями соціальної взаємодії – такими як *допомога, підтримка, співпраця, кооперація*, – однак має свою семантичну специфіку.

На відміну від звичайної допомоги, взаємодопомога акцентує на двосторонньому характері дії: обидві сторони – і той, хто допомагає, і той, хто отримує допомогу – можуть мінятися ролями. Такий підхід є надзвичайно важливим у дошкільному віці, коли формується здатність дитини не лише до спонтанної, але й до усвідомленої допомоги, вміння адекватно реагувати на потреби інших у соціальному контексті. Більше того, взаємодопомога має інтегральний характер: вона поєднує поведінкову дію, когнітивну складову (розуміння потреби) та емоційно-мотиваційний аспект (готовність допомогти),

що повністю відповідає сучасному уявленню про структуру соціальних компетентностей [6].

Таким чином, термін «взаємодопомога» є влучним і комплексним для позначення феномену, який досліджується у цій роботі – свідомої, соціально значущої двосторонньої дії, що формується завдяки цілеспрямованій педагогічній діяльності з дітьми старшого дошкільного віку. Сучасні наукові підходи підкреслюють, що навіть у дошкільному середовищі взаємодопомога може виконувати функцію моделі «мікроінтеграції» – тобто формувати у дітей досвід конструктивного співіснування в соціумі. У підсумку, це якість, яка не лише відображає рівень морального розвитку, а й сприяє формуванню соціальної зрілості дитини.

Формування умінь взаємодопомоги – одне з ключових завдань у структурі соціально-морального розвитку особистості, яке починається саме у дошкільному віці. Ефективна реалізація цього завдання можлива лише за умови глибокого розуміння психологічних особливостей дітей і впровадження системного підходу до організації освітнього процесу. Старший дошкільний вік (5–7 років) – надзвичайно чутливий період для становлення моральних якостей та соціально-емоційного розвитку. У цей час відбуваються суттєві зміни у когнітивній, емоційній і вольовій сферах, які створюють сприятливі умови для засвоєння соціальних норм і навичок співжиття. Розвиток довільної уваги та пам'яті дозволяє дитині краще орієнтуватися в інструкціях, запам'ятовувати правила взаємодії. Зародження логічного мислення забезпечує розуміння простих причинно-наслідкових зв'язків: «якщо я допоможу — ми швидше впораємося». Розвинена уява допомагає уявити себе на місці іншого, «програти» ситуацію, що формує емпатичні навички. Удосконалення емоційно-вольової сфери сприяє не лише розпізнаванню емоцій інших, а й глибокому співпереживанню, що мотивує до надання допомоги.

Зміцнення вольової регуляції дозволяє дитині зусиллям долати труднощі, контролювати імпульси, діяти послідовно й наполегливо – важливі риси для цілеспрямованої допомоги. У соціальному розвитку відбувається переорієнтація на однолітків: зростає значення групи, формується потреба у визнанні, що, у свою чергу, стимулює просоціальну поведінку. Діти дедалі краще розуміють та приймають правила колективного життя, серед яких – норми взаємодопомоги й співпраці. Отже, гармонійний розвиток дітей старшого дошкільного віку створює міцне підґрунтя для формування складних соціальних навичок, зокрема умінь взаємодопомоги, які відіграють важливу роль у становленні особистості дитини [9, С. 1187-1191; 12; 14].

У «Психологічному словнику» поняття умінь взаємодопомоги трактується як форма просоціальної поведінки, що виникає на основі емпатії та здатності до співпереживання. Йдеться про усвідомлену здатність дитини розпізнавати потреби інших, своєчасно пропонувати ініціативну допомогу та узгоджувати власні дії з діями партнера задля досягнення спільної мети.

Це не просто реакція чи механічна дія – як це вчинок, зумовлений внутрішньою мотивацією та розумінням соціальної ситуації [7].

У педагогіці вміння взаємодопомоги розглядаються як важлива особистісна якість дитини, що проявляється в її готовності співпрацювати з однолітками та дорослими. Це включає надання підтримки під час спільної діяльності – як гри, праці, навчання, уміння домовлятися, розподіляти обов'язки, вирішувати завдання разом і радіти успіхам інших. Такі вміння є складовою соціально-комунікативної компетентності дошкільника [2]. Також ці вміння є індикатором соціальної зрілості дитини. Вони виявляються у співпереживанні, здатності безкорисливо допомагати, співпраці з іншими при дотриманні соціальних норм, правил та етикету. Розвиток таких якостей відбувається поступово – як від елементарних актів допомоги до складніших форм кооперації [8]. Зміст уміння взаємодопомоги включає знання (що, коли і як робити), мотивацію (прагнення підтримати), емоційне ставлення (співчуття, радість), а також практичні навички (ініціювання допомоги, вибір способу, контроль результату). Це свідоме та активна участь у спільній діяльності, яка розвивається у процесі взаємодії з іншими дітьми.

Проведений аналіз понять «взаємодопомога» та «уміння взаємодопомоги» дав змогу конкретизувати їх значення стосовно дітей старшого дошкільного віку. Під цим розуміється інтегрована, свідоме, внутрішньо мотивована якість, яка дозволяє дитині розпізнавати потреби інших, проявляти емпатію та ініціативу, приймати та надавати допомогу, координуючи власні дії для спільного результату. У структурі цієї якості виокремлюють три компоненти: когнітивний, емоційно-мотиваційний та поведінковий. Когнітивний компонент передбачає усвідомлення дитиною, що таке допомога, у яких ситуаціях вона потрібна, і які можуть бути наслідки допомоги чи її відсутності.

Емоційно-мотиваційна складова виявляється у співпереживанні, прагненні підтримати, позитивному ставленні до спільних дій. На ранніх етапах мотивація часто пов'язана з наслідуванням дорослих чи бажанням отримати схвалення, однак поступово формується внутрішній мотив – як почуття дружби, відповідальності.

Поведінковий компонент охоплює конкретні дії – як ініціативу, вибір способу допомоги, вміння домовлятися, а також готовність прийняти підтримку від інших. Усі ці компоненти взаємопов'язані: ефективна допомога можлива лише за умови їхньої гармонійної взаємодії [8; 9, С. 1187-1191].

Дослідники відзначають різні види взаємодопомоги, що спостерігаються у старших дошкільників, залежно від форми, мотивів та ситуаційного контексту. До фізичної (інструментальної) допомоги належать практичні дії – як наприклад, допомога одягнутися чи зав'язати шнурівки. Емоційна взаємодопомога проявляється у словесному заспокоєнні, співпереживанні, обіймах. Інформаційна допомога охоплює підказки, пояснення, обмін знаннями, наприклад, роз'яснення правил гри. У реальному житті ці види часто поєднуються [2; 10, С. 211-220; 11].

Ефективним засобом формуванням умінь взаємодопомоги у дітей дошкільного виступає спільна діяльність, яка створює природні умови для взаємодії, співпраці та взаємної підтримки між дітьми. У старшому дошкільному віці спільна діяльність набуває особливого значення для формування взаємодопомоги, оскільки успіх у ній часто залежить від внеску кожного учасника, спонукаючи до взаємної підтримки. Розподіл обов'язків, моделювання соціальних ситуацій (особливо в іграх), позитивне підкріплення спільних досягнень, наслідування та можливість рефлексії дій – все це посилює бажання та вміння надавати допомогу й співпрацювати. Багатогранність форм спільної діяльності – від сюжетно-рольових ігор та колективного конструювання до трудових доручень та пізнавальних проєктів – дозволяє цілеспрямовано розвивати ці навички, враховуючи вікові особливості та потреби дітей.

У сучасній науковій думці, зокрема серед українських дослідників (Т. Поніманська, І. Дичківська, О. Козлюк, Л. Кузьмук, О. Терещенко), поняття «спільна діяльність» інтерпретується як паритетна співпраця та взаємодія між дітьми й дорослими. Це взаємодія двох або більше учасників, об'єднаних єдиною метою, мотивом, засобами та прагненням до спільного результату. На відміну від індивідуальних дій, спільна діяльність передбачає взаємне узгодження дій, розподіл функцій та відповідальності, а також взаємну підтримку [12]. О. Максимова наголошує, що вона зближує дітей, формуючи цілу гаму міжіндивідуальних зв'язків, таких як прихильність та потреба у спілкуванні [13], а К. Крутій та О. Футнікова визначають її як вид групової діяльності, спрямованої на досягнення спільної мети [14]. Вона є невід'ємним елементом соціального середовища розвитку дитини, що передбачає обмін послідовними діями та комунікаціями між учасниками [11].

З позиції психології, спільна діяльність виступає провідним механізмом засвоєння дитиною соціальних норм, правил поведінки та цінностей, формуючи досвід співжиття у колективі. У процесі такої взаємодії з дорослими та однолітками відбувається інтенсивний розвиток вищих психічних функцій (уваги, пам'яті, мислення, уяви, мовлення). Дитина навчається ефективно комунікувати, домовлятися, вирішувати конфлікти, працювати в команді, а також розвиває лідерські якості та навички підпорядкування. Окрім цього, спільна діяльність сприяє становленню важливих морально-вольових якостей: відповідальності, взаємодопомоги, ініціативності, самоконтролю та цілеспрямованості [15].

У психолого-педагогічній літературі виділяють кілька підходів до класифікації спільної діяльності дітей старшого дошкільного віку. Розуміння цих класифікацій допомагає глибше розкрити потенціал такої діяльності у виховному процесі та формуванні умінь взаємодопомоги.

За провідним видом діяльності, що істотно впливає на зміст та характер взаємодії, розрізняють: ігрова діяльність (сюжетно-рольові, дидактичні, рухливі ігри) – завдяки складним сюжетам, розподілу ролей та необхідності

координувати дії для досягнення спільної мети, вона створює численні нагоди для взаємодопомоги. Прикладами є ігри "лікарня", "будівництво" чи різноманітні естафети); продуктивна діяльність (колективне малювання, аплікація, конструювання) – спрямована на створення спільного продукту. Вона вимагає розподілу праці, узгодження елементів та взаємної підтримки, як-от при створенні спільного панно "Ліс" або великомасштабних конструкцій з LEGO; трудова діяльність (колективні доручення, чергування, прибирання) – передбачає усвідомлений розподіл завдань та взаємну відповідальність для задоволення побутових потреб або догляду за об'єктами (наприклад, чергування в їдальні, догляд за куточком природи); пізнавально-дослідницька діяльність (спільні спостереження, досліді, проєктна діяльність) – сприяє обміну думками та взаємодопомозі у збиранні та аналізі інформації задля здобуття нових знань (наприклад, спільне спостереження за ростом рослини чи створення міні-проєктів).

За формою організації взаємодії, що визначається кількістю учасників та характером їхньої співпраці: парна взаємодія (між двома дітьми) – це найдоступніша та найпростіша форма, яка сприяє розвитку прямих навичок взаємодопомоги та співпраці у старших дошкільників (наприклад, "збудуймо вежу разом"); мала групова взаємодія (групи по 3-5 дітей) – дає змогу ефективно працювати над складнішими завданнями, розподіляти ролі та розвивати комунікативні вміння (наприклад, гра в сім'ю з кількома ролями, спільний художній проєкт); колективна (фронтальна) взаємодія – охоплює всю групу або значну її частину, формуючи почуття колективної відповідальності, де дії учасників синхронізуються або кожен вносить свій внесок у спільний масштабний результат (наприклад, підготовка до свята, прибирання групи).

За ініціативою: діяльність за ініціативою дорослого (заняття, доручення, ігри за правилами) – дає педагогу можливість цілеспрямовано створювати ситуації, що вимагають взаємодопомоги, та формувати конкретні вміння; діяльність за ініціативою дітей, або самотійно організована дітьми (вільна гра, спонтанні спільні справи) – свідчить про зростаючу здатність старших дошкільників до самоорганізації, домовленостей та взаємодопомоги без прямого втручання дорослого [16; 18].

Формування вмінь взаємодопомоги не є випадковим процесом – воно вимагає створення відповідних педагогічних умов у закладі дошкільної освіти. Освітня діяльність має будуватися на певних принципах та враховувати вікові особливості дітей. Принцип інтегративності означає, що розвиток умінь взаємодопомоги пронизує всі напрями освітньої роботи: мовлення, образотворчу діяльність, трудові доручення, ігри. Наприклад, допомога може проявлятися у спільному малюванні, читанні історій про дружбу, або в участі у прибиранні. Діяльнісний підхід акцентує на тому, що дитина формує вміння у процесі власної активної участі, а не через пасивне слухання. Наприклад, діти разом будують вежу, передаючи один одному кубики та узгоджуючи дії. Принцип варіативності

дозволяє гнучко добирати методи й форми роботи відповідно до особливостей конкретної групи: деє ефективними будуть сюжетно-рольові ігри, а в інших випадках – спільні творчі завдання чи побутові доручення [18; 19; 20; 21].

Ефективне формування навичок взаємодопомоги потребує інтеграції цього напрямку як у річне, так і в поточне (календарне) планування освітньої роботи. На рівні довгострокового планування (річного чи тематичного) варто чітко визначити основні завдання з розвитку умінь взаємодопомоги, розподіливши їх за віковими групами та освітніми напрямками, наприклад у межах соціально-комунікативного розвитку. Доцільно також передбачити реалізацію великих тематичних проєктів чи тижнів, що сприятимуть спільній діяльності й проявам допомоги між дітьми – як-от «Тиждень добрих справ», «Друзі природи», «Будуємо разом», де передбачена участь у спільних ініціативах: допомога молодшим, виготовлення подарунків ветеранам, турбота про тварин у живому куточку.

У річному плані методичної роботи ЗДО доцільно передбачити заходи з підвищення професійної компетентності педагогів щодо розвитку просоціальної поведінки: тренінги, семінари, обмін досвідом, зокрема практикуми на тему «Організація спільної діяльності як умова формування взаємодопомоги», а також індивідуальні консультації з використання ігрових методик у цій сфері. При плануванні середовища варто звернути увагу на забезпечення матеріалами, які стимулюють спільну гру – наприклад, великі конструктори, набори для сюжетних ігор, матеріали для колективної творчості.

У систему внутрішнього оцінювання якості освітнього процесу можна включити показники, що відображають рівень сформованості соціально-комунікативних умінь, зокрема проявів взаємодопомоги. У моніторингових картах доцільно фіксувати такі ознаки, як «виявляє ініціативу в допомозі іншим», «допомагає одноліткам під час спільної діяльності», «вміє звернутися по допомогу та прийняти її».

На рівні перспективного планування (місячного або тематичного) завдання конкретизуються відповідно до обраних тем і вікових особливостей дітей. Наприклад, у межах теми «Мої друзі та я» можуть бути поставлені цілі: розвивати уявлення про важливість взаємодопомоги у дружбі, заохочувати прояви співчуття в ігрових ситуаціях, вчити розподіляти обов'язки у спільній діяльності. У планах за видами діяльності доречно зазначати конкретні ігри чи вправи, що стимулюють розвиток навичок взаємодопомоги: у сюжетно-рольових іграх – «Будівельники», де діти повинні спільно звести споруду; у дидактичних – «Допоможи другу зібрати», що сприяє кооперації; у трудовій – чергування в куточку природи; у пізнавальній – бесіда «Коли допомагати – це важливо?». Такий підхід дозволяє послідовно впроваджувати цю тематику у зміст освіти.

На рівні календарного планування (щоденного, тижневого) вихователь розробляє конкретні ситуації, методичні прийоми та активності. Наприклад, у форматі ранкових зустрічей проводяться обговорення на теми дружби, допомоги,

вирішення конфліктів на прикладі ситуацій із життя групи. У програму включаються кооперативні ігри, інтегровані заняття з моральними дилемами, спільні трудові доручення чи спостереження. У другій половині дня важливо організовувати самостійну діяльність, яка стимулює дітей до співпраці – спільна гра, творчість, ініціативна допомога.

Для ефективного формування таких умінь важливо створити відповідні педагогічні умови:

- Психологічна безпека та комфорт. Діти мають відчувати себе захищеними й прийнятими, аби не боятися звертатися по допомогу чи пропонувати її іншим. Це забезпечується атмосферою довіри, відкритого спілкування, підтримки позитивних стосунків.

- Можливості для систематичної спільної діяльності, що вимагає координації зусиль і співпраці – спільні проєкти, ігри, завдання з розподілом ролей.

- Компетентність вихователя як носія просоціальної поведінки, здатного моделювати ситуації допомоги, аналізувати взаємодії в колективі та використовувати методики стимулювання взаємодопомоги.

- Партнерство з родинами – батьки мають бути залучені до виховання в дусі взаємодопомоги: через спільні заходи, консультації, інформаційні матеріали.

- Стимулювання ініціативності дітей – варто створювати ситуації, які потребують самостійного пошуку допомоги чи її надання, а не лише виконувати вказівки дорослих (створення проблемних ситуацій, де діти самостійно шукають шляхи вирішення, пропонують допомогу або просять її).

До ефективних форм роботи належать сюжетно-рольові ігри (наприклад, «Лікарня», «Сім'я», «Будівництво»), що дають змогу засвоїти моделі взаємодії; колективні доручення (догляд за природним куточком, прибирання), інтегровані заняття на теми моральних цінностей; проєктна діяльність – наприклад, «Допоможемо птахам взимку», що передбачає спільне планування та дії; ранкові зустрічі та вечірні рефлексії для обговорення важливих тем, вирішення проблемних ситуацій, планування спільних справ та аналізу взаємодії (обговорення ситуацій «Як ми сьогодні допомагали один одному?», «Що відчував Олег, коли йому допомогли?»).

Висновки. Отже, формування умінь взаємодопомоги в дітей старшого дошкільного віку є важливою складовою їх соціального розвитку та морального становлення. Ефективність цього процесу залежить від цілеспрямованого педагогічного впливу, інтегрованого планування та створення розвивального середовища, у якому дитина навчається не лише отримувати, а й надавати допомогу, діяти у співпраці з іншими.

Література:

1. Філософський енциклопедичний словник / За ред. І. В. Бабія Київ, 2013. 711 с.
2. Словник української мови URL: <https://surl.li/ivухос> (дата звернення 21.06.2025)
3. Кириченко Д. В., Сорочинська О. А. Формування досвіду взаємодопомоги в дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності. The latest developments of specialists

for the development of science : The VI International scientific and practical conference, october 07-09 2024. Florence, 2024. P. 112-115.

4. Прокопчук К. К., Сорочинська О. А. Взаємодопомога як форма соціальної взаємодії дітей старшого дошкільного віку. Topics of research in scientific and educational activities : the XVIII International scientific and practical conference, May 05-07, 2025. Zaragoza, 2025. С. 160-162.

5. Богуш А., Гавриш Н. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі : підручник для ВНЗ. Київ : Видавничий дім «Слово», 2010. 408 с.

6. Бех І. Виховання особистості: у 3 кн. Київ, Либідь, 2003. Кн. 3. 272 с.

7. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х.: Прапор, 2007. 640 с.

8. Базовий компонент дошкільної освіти (БКДО, 2021). URL: mon.gov.ua/ua/tag/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti (дата звернення 15.05.2025)

9. Козлюк О., Швед С. Педагогічні умови соціально-емоційного розвитку дітей старшого дошкільного віку в умовах сучасного закладу дошкільної освіти. Вісник науки і освіти, № 11(29) (2024): С. 1187-1191.

10. Корчакова Н. (2016). Розвиток когнітивних та емоційних основ просоціальної поведінки дітей дошкільного віку. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*, (34). С. 211-220.

11. Дитяча психологія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.

12. Виховуємо базові якості особистості старшого дошкільника в умовах ДНЗ : методичний посібник / Г. Беленька, Н. Гавриш, С. Васильєва, В. Маршицька, С. Нечай, Г. Орлова, О. Остряньська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр ; за заг. ред. Н. Гавриш. Харків : Мадрид, 2015. 220 с.

13. Ознайомлення дітей з суспільним довкіллям : навчальний посібник / О.О.Максимова. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2022. 175 с.

14. Дошкільна освіта : словник-довідник : понад 1000 термінів, понять та назв / упоряд. К.Л. Крутій, О.О. Фунтікова. Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2010. 324 с.

15. Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ : монографія / Г. Беленька, С. Васильєва, Н. Гавриш, В. Маршицька, С. Нечай, О. Остряньська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр ; за заг. ред. О. Рейпольської. Харків : Друкарня «Мадрид», 2015. 330 с.

16. Федорова М. А., Максимова О. О., Сорочинська О. А. (2024) *Дошкільна педагогіка (частина 1): навчально-методичний посібник*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 80 с.

17. Дитяча психологія : курс лекцій / Н. П. Пихтіна, О. П. Пісоцький. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 169 с.

18. Соціально-моральний розвиток і виховання дітей дошкільного віку: колективна монографія / укл.: О. Л. Кононко, Н. П. Пихтіна, С. І. Матвієнко, А. М. Аніщук, Л. В. Бобро, О. В. Лісовець; за заг. ред. О. Л. Кононко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 287 с.

19. Ознайомлення дітей з суспільним довкіллям : навчальний посібник / О.О.Максимова. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2022. 175 с.

20. Черепаня Н., Русин Н. Сучасні підходи до проблеми соціально-морального виховання дітей дошкільного віку. / *Інноваційна педагогіка*. Випуск 66. 2023. С. 231-237.

21. Планування освітнього процесу у сучасному дошкільному закладі. Методичні рекомендації / Укладачі: Ковтун Є.Ф., Цимерман І.Л Суми: Вид. СОППО. 2008. 32 с.

References:

1. *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical Encyclopedic Dictionary] / Za red. I. V. Babiia Kyiv, 2013. 711 s. [in Ukrainian].*

2. Slovnyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language] URL: <https://surl.li/ivyxoc> [in Ukrainian].
3. Kyrychenko D. V., Sorochynska O. A. (2024). Formuvannia dosvidu vzaiemodopomohy v ditei starshoho doshkilnoho viku zasobamy ihrovoi diialnosti [Formation of mutual assistance experience in older preschool children through play activities]. The latest developments of specialists for the development of science : The VI International scientific and practical conference, october 07-09 2024. Florence, 2024. P. 112-115. [in Ukrainian].
4. Prokopchuk K. K., Sorochynska O. A. (2025). Vzaiemodopomoha yak forma sotsialnoi vzaiemodii ditei starshoho doshkilnoho viku [Mutual assistance as a form of social interaction of older preschool children]. Topics of research in scientific and educational activities : the XVIII International scientific and practical conference, May 05-07, 2025. Zaragoza, 2025. S. 160-162. [in Ukrainian].
5. Bohush A., Havrysh N. (2010). Metodyka oznaiomlennia ditei z dovkilliam u doshkilnomu navchalnomu zakladi : pidruchnyk dlia VNZ [Methodology for introducing children to the environment in a preschool educational institution: a textbook for universities]. Kyiv : Vydavnychiy dim «Slovo», 2010. 408 s. [in Ukrainian].
6. Bekh I. (2003). Vychovannia osobystosti [Personality development]: u 3 kn. Kyiv, Lybid, 2003. Kn. 3. 272 s. [in Ukrainian].
7. Shapar V.B. (2007). Suchasnyi tlumachnyi psykholohichnyi slovnyk [Contemporary explanatory psychological dictionary]. X.: Prapor, 2007. 640 s. [in Ukrainian].
8. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity (BKDO, 2021) [Basic component of preschool education (BKDE, 2021)]. URL: mon.gov.ua/ua/tag/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti [in Ukrainian].
9. Kozliuk O., Shved S. (2024). Pedahohichni umovy sotsialno-emotsiinoho rozvytku ditei starshoho doshkilnoho viku v umovakh suchasnoho zakladu doshkilnoi osvity [Pedagogical conditions for the social and emotional development of children of senior preschool age in a modern preschool educational institution]. Visnyk nauky i osvity, № 11(29) (2024): S. 1187-1191. [in Ukrainian].
10. Korchakova N. (2016). Rozvytok kohnityvnykh ta emotsiinykh osnov prosotsialnoi povedinky ditei doshkilnoho viku [Development of cognitive and emotional foundations of prosocial behavior in preschool children]. Zbirnyk naukovykh prats «Problemy suchasnoi psykholohii», (34). S. 211-220. [in Ukrainian].
11. Dytiacha psykholohiia [Child Psychology]. Navch. posib. K.: Tsentr uchbovoi literatury, 2012. 424 s. [in Ukrainian].
12. Vychovuemo bazovi yakosti osobystosti starshoho doshkilnyka v umovakh DNZ : metodychnyi posibnyk [We educate the basic personality qualities of an older preschooler in the conditions of a preschool institution: a methodological manual]. / H. Bielenka, N. Havrysh, S. Vasylieva, V. Marshytska, S. Nechai, H. Orlova, O. Ostrianska, O. Poliakova, V. Rahozina, O. Reipolska, N. Shkliar ; za zah. red. N. Havrysh. Kharkiv : Madryd, 2015. 220 s. [in Ukrainian].
13. Oznaiomlennia ditei z suspilnym dovkilliam : navchalnyi posibnyk [Introducing children to the social environment: a teaching guide]. / O.O.Maksymova. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2022. 175 s. [in Ukrainian].
14. Doshkilna osvita : slovnyk-dovidnyk : ponad 1000 terminiv, poniat ta nazv [Preschool education: dictionary-reference: over 1000 terms, concepts and names]. / uporiad. K.L. Krutii, O.O. Funtikova. Zaporizhzhia : TOV «LIPS» LTD, 2010. 324 s. [in Ukrainian].
15. Formuvannia bazovykh yakosteï osobystosti ditei starshoho doshkilnoho viku v DNZ [Formation of basic personality qualities of older preschool children in preschool institutions]: monohrafiia / H. Bielenka, S. Vasylieva, N. Havrysh, V. Marshytska, S. Nechai, O. Ostrianska, O.

Poliakova, V. Rahozina, O. Reipolska, N. Shkliar ; za zah. red. O. Reipolskoi. Kharkiv : Drukarnia «Madryd», 2015. 330 s. [in Ukrainian].

16. Fedorova M. A., Maksymova O. O., Sorochynska O. A. (2024) Doshkilna pedahohika (chastyna 1): navchalno-metodychnyi posibnyk [Preschool pedagogy (part 1): teaching and methodological manual]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. 80 s. [in Ukrainian].

17. Dytiacha psykholohiia : kurs leksii [Child Psychology: Lecture Course]. /N. P. Pykhtina, O. P. Pisotskyi. Nizhyn : NDU im. M. Hoholia, 2017. 169 s. [in Ukrainian].

18. Sotsialno-moralnyi rozvytok i vykhovannia ditei doshkilnoho viku: kolektyna monohrafiia [Socio-moral development and upbringing of preschool children: collective monograph]. / ukl.: O. L. Kononko, N. P. Pykhtina, S. I. Matviienko, A. M. Anishchuk, L. V. Bobro, O. V. Lisovets; za zah. red. O. L. Kononko. Nizhyn: NDU im. M. Hoholia, 2020. 287 s. [in Ukrainian].

19. Oznaiomlennia ditei z suspilnym dovkilliam [Introducing children to the social environment] : navchalnyi posibnyk / O.O.Maksymova. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2022. 175 s. [in Ukrainian].

20. Cherepania N., Rusyn N. (2023). Suchasni pidkhody do problemy sotsialno-moralnoho vykhovannia ditei doshkilnoho viku [Modern approaches to the problem of social and moral education of preschool children]. / Innovatsiina pedahohika. Vypusk 66. 2023. S. 231-237. [in Ukrainian].

21. Planuvannia osvitnoho protsesu u suchasnomu doshkilnomu zakladi. Metodychni rekomendatsii [Planning the educational process in a modern preschool institution. Methodological recommendations]. / Ukladachi: Kovtun Ye.F., Tsymerman I.L Sumy: Vyd. SOIPPO. 2008. 32 s. [in Ukrainian].